

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ

Τη βάση για την εργασία αυτή με ετυμολογίες λέξεων της ΚΝΕ, που μέχρι σήμερα δεν έχουν, κατά τη γνώμη μου, ετυμολογηθεί ικανοποιητικά, αποτέλεσαν ευκαιριακές παρατηρήσεις μου στο *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1983³, του Ν. Ανδριώτη.

Είναι εύλογο ότι ο συγγραφέας ενός ετυμολογικού λεξικού δεν είναι δυνατό να ετυμολογήσει όσες λέξεις είναι άγνωστης προέλευσης, ούτε να αποφανθεί αξιωματικά για την ορθότητα ή όχι μίας ερμηνείας ούτε, τέλος, να προκρίνει μια από τις συχνά πολλές ερμηνείες μιας λέξης. Κύριος σκοπός του είναι: α) να συγκεντρώσει και να κωδικοποιήσει τις ετυμολογίες που έχουν μέχρι τότε προταθεί β) να παραθέσει αξιολογικά τις περισσότερες της μιας και γ) να απορρίψει ετυμολογίες που είναι οφθαλμοφανώς εσφαλμένες.

Χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρει σχετικά ο Ανδριώτης στον πρόλογο (σ. η') του παραπάνω έργου: «... Γιατί παρά τις πλούσιες ετυμολογικές συμβολές Ελλήνων και ξένων η νεοελληνική ετυμολογία υποφέρει πάντα από τον ερασιτεχνισμό και από την αναπόδειχτη αληθοφάνεια των τολμηρών εικασιών. Ο συγγραφέας ενός ετυμολογικού λεξικού, και τώρα και στο μέλλον, θα βρίσκεται σε αμηχανία εκλογής ανάμεσα στο πιθανό, στο αβέβαιο και το άγνωστο».

Ύστερα από τα παραπάνω, γίνεται, νομίζω, φανερό πως πολλές λέξεις της ΚΝΕ δεν ετυμολογήθηκαν ακόμη κατά τρόπο πειστικό. Στα πλαίσια μιας προσπάθειας για την ορθή ετυμολόγηση εντάσσεται και η εργασία που ακολουθεί, στην οποία ετυμολογούνται 10 λέξεις του κοινού ΝΕ λεξιλογίου. Πρόκειται για τις λέξεις: ασβεσταριά, βαλμάς, κοτσάνι, κουραμάνα, λουμάκι, τσάνκο, τσάμπουρο, τσιπούρα, τσίπουρο και ψώνι(ο), λέξεις που ή χαρακτηρίζονται ως «αγνώστου ετύμου» ή η προτεινόμενη ετυμολογία τους δε με βρίσκει σύμφωνο.

ασβεσταριά, η· «το ασβεστάδικο, η ασβεστοκάμινος || ο περί την ασβεστοκάμινον χώρος || λάκκος όπου σβήνεται η άσβεστος || οι προς καύσιν λίθοι ασβέστου || η εξ ασβέστου επί των ενδυμάτων κηλίς».

Η λ. τόσο κατά τον Ανδριώτη¹ όσο και κατά το Ιστορικό Λεξικό² προέρχεται από συνίζηση του μεσν. ασβεσταρία³.

Στα ΚΝΕ, εκτός των καταλήξεων -ιά που δηλώνουν εθνικά ή κύρια ονόματα π.χ. Κρητικιά, Κωνσταντινιά, Πατρινιά, κλπ. και της κατάλ. -ιά με την οποία σχηματίζονται θηλυκά επιθέτων, όπως π.χ. γνωστικιά, κακιά κλπ., καταλήξεις που στο προκείμενο δε μας ενδιαφέρουν, υπάρχουν δύο πηγές απ' όπου μπορεί να προέλθει η ΚΝΕ κατάλ. κοινών ουσιαστικών -ιά: α) από την -ιά απ' όπου με συνίζηση -ιά (πρόκειται για αφηρημένα ουσιαστικά που είναι παράγωγα ονομάτων ή ρημάτων π.χ. άνθρωπος-ανθρωπιά, ανήμπορος-ανημποριά, απόκοτος-αποκοτιά κλπ. και αλλάζω-αλλαξιά, βρίζω-βροισιά κλπ.⁴ και β) από την -έα>εά>-ιά, κατάλ. με την οποία σχηματίζονται ουσιαστικά που δηλώνουν φυτά, οσμή, πληγή, κηλίδα, δέρμα, φορτίο μέτρο ή χωρητικότητα⁵.

Ας σημειωθεί επίσης ότι η κατάλ. -ιά δεν μπορεί να προέλθει από τύπο σε -έα γιατί α) η κατάλ. -ιά είναι παλαιότερη (ήδη σχηματίζει ουσιαστικά στην ΑΕ κατά το σχήμα: άδικος-αδικώ-αδικία τύραννος-τυραννώ-τυραννία, κλπ.⁶ και β) γιατί τα σε -έα πριν τρέψουν το ε σε ι έχουν ήδη πάθει συνίζηση η οποία διευκολύνει τη στένωση του ε σε ι⁷. Έτσι σχηματικά μπορούμε να έχουμε:

$$\text{ΚΝΕ -ιά} \begin{cases} -\text{ιά} \\ -\text{εά} < -\text{έα} \end{cases}$$

Σύμφωνα με όσα λέχθηκαν η κατάλ. -ιά των παράγωγων κοινών ουσιαστικών της ΚΝΕ προέρχεται είτε από την -ιά είτε από την -έα. Δεν υπάρχουν δηλ. περιπτώσεις παραγωγής σε -ιά της ΚΝΕ ταυτόχρονα και από τις δύο πηγές, αφού, όπως είπαμε, είναι διαφορετική η εξέλιξη της καθεμιάς από τις καταλήξεις.

Το γεγονός ότι με την κατάλ. -ιά, όπως λέχθηκε προηγουμένως, σχηματίζονται στην ΚΝΕ αφηρημένα ουσιαστικά, με κάνει να υποθέσω ότι

1. Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ.*, στη λ.

2. *ΙΑΝΕ*, στη λ.

3. Βλ. Trinchera, *Syll. Graec. membr.* 554, 556. Κατά πληροφορία του Κ. Μηνά ο τύπος συναντιέται ήδη σε έγγραφο του 1086. Παρόλα αυτά ο τύπος *ασβεσταρία* δεν περιλαμβάνεται στο Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας του Εμμ. Κριαρά.

4. Βλ. Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ.*, στο λ.

5. Χατζιδάκη, *MNE* 2, σ. 224-225, 232, 240, 244, 252, 253, 260-261, 264, 266.

6. Χατζιδάκη, *MNE* 2, σ. 225. Γ. Χατζιδάκη, «Αξιά-ξιά» *Αθηνά* 24 (1912), σ. 335 κξ.

7. Κ. Μηνά, «Συνίζηση των ε, ι στη μεσαιωνική και νέα Ελληνική» *Αδώνη* 12 (1983), σ. 288, ο οποίος θεωρεί τη συνίζηση των ε, ι παλαιότερη από τη στένωση του ε σε ι.

η λ. της KNE ασβεσταριά προέρχεται από τον τύπο *ασβεσταρέα, τύπος που σχηματίζεται με τη δηλωτική περιεχομένου κατάλ. -έα και ο οποίος από τη σημασία «το περιεχόμενο, το εφ' άπαξ προϊόν μιας ασβεστακαμίνου» μετέπεσε στη σημασία «ασβεστοκάμιнос κλπ.»¹.

Όπως δηλώθηκε, η λ. *ασβεσταρέα είναι αμάρτυρη. Εν τούτοις ενδείξεις ξένων γλωσσών μας δίνουν το δικαίωμα να υποθέσουμε ότι η λ. ήταν γνωστή και για διάφορους λόγους δεν μαρτυρείται. Έτσι:

α) Στα Αρβανίτικα του Φαναρίου² χρησιμοποιείται ο τύπος *asvestaré*, λέξη που, κατά τον Γιοχάλα³, αποδίδεται, όχι σωστά, στον τύπο ασβεσταριά. Κατά τον Μηνά⁴ η αρβανίτικη λέξη πρέπει να αποδοθεί στον τύπο *ασβεσταρέα της Ελληνικής.

Οι Αλβανοί πρέπει να πήραν τη λ. *ασβεσταρέα από την Ελληνική μετά την πραγματοποίηση της συνίζησης της κατάλ. -έα>-εά>-ιά (10. αι.)⁵, αφού κατά τις πηγές η πρώτη παρουσία των Αλβανών στην Ελλάδα τοποθετείται κατά τα τέλη του 13.αι., όσο κι αν στις πηγές μαρτυρούνται από τις αρχές του 14. αι. (1325)⁶, εποχή δηλαδή κατά την οποία είχε ήδη πραγματοποιηθεί η συνίζηση της κατάλ. -έα (-εά)>-ιά.

Επομένως πρέπει να υποθέσουμε πως τον τύπο *ασβεσταρέα οι Αλβανοί τον γνώρισαν στο στόμα ελληνικών πληθυσμών που διατηρούσαν την κατάλ. -έα (και την -ιά) ασυνίζητη, όπως π.χ. οι κάτοικοι της Χιμάρας⁷.

1. Ως εκ τούτου ο τύπος ασβεσταριά δεν εξηγείται για λόγους σημασιολογικούς ως παραγωγή με την κατάλ. -ία, δεδομένου ότι τα σε -ία παράγωγα, είτε προέρχονται από ρήματα είτε από ονόματα, είναι αφηρημένα ουσιαστικά. Γι' αυτό πιστεύω ότι ο τύπος σε -έα: *ασβεσταρέα πρέπει να υπήρξε ο αρχικός ο δε σχηματισμός του μαρτυρημένου τύπου ασβεσταριά πρέπει να αποδοθεί σε ψυχολογικά αίτια (αναλογία), αφού κατά τον Χατζιδάκη (MNE 2, 268 κεξ.) υπάρχει σύγχυση στη χρήση των καταλ. -έα και -ία, σύγχυση η οποία παρατηρείται κατά τη μεταγενέστερη περίοδο της ελληνικής γλώσσας και κατά τους πρώτους μεσαιωνικούς χρόνους.

2. Τ. Γιοχάλα, Το ελληνο-αλβανικό λεξικό του Μάρκου Μπότσαρη, Αθήναι 1980, σ. 383.

3. Γιοχάλας, ό.π., σ. 147, σημ. 828.

4. Κ. Μηνά, «Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1979-1980) - Γλωσσολογία», HX 23 (1981), σ. 400.

5. Κατά τον Χατζιδάκη (MNE 1, 352-353) η συνίζηση τοποθετείται χρονικά πριν από τον 10. αι., ενώ κατά τον Τριανταφυλλίδη (Νεοελληνική Γραμματική - Ιστορική Εισαγωγή, Αθήνα 1938 [= Άπαντα, τόμ. 3, Θεσσαλονίκη 1981], σ. 34) μετά τον 10.αι.

6. Τ. Jochalas, «Über die Einwanderung der Albaner in Griechenland» *Dissertationes Albanicae* (in Honorem Josephi Valentini et Ernesti Koliqi), München 1971, σ. 106.

7. Οι κάτοικοι της Χιμάρας πιθανώς προέρχονται από την περιοχή της Μάνης, όπου η διατήρηση των ασυνίζητων τύπων είναι πολύ συχνή. Για το ζήτημα βλ. Δικ. Βαγιακάκου, «Γλωσσικά και λαογραφικά Χιμάρας Β. Ηπείρου και Μάνης» Β' Συμπόσιο Γλωσσολογίας του βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 9-26.

στο ιδίωμα των οποίων βρίσκουμε τους τύπους: ανθρακωνέα «η ανθρακιά» αλαία «η ελιά», βατσουνέα, βραδέα «κατά το βράδυ», γκορτσέα «η αγριο-λαδιά», δουρέα «η ροδιά» κλπ.¹

β) Στην περιογή του βλαχόφωνου χωριού Μηλιά Μετσόβου. συνα- ντούμε το τοπν. *Asvestareaiǎ* το οποίο προέρχεται από το επίσης αρομ. προσηγορικό, δάνειο από την Ελληνική, *asvestareaiǎ*. Κατά τον Κατσά- νη² με την κατάλ. -*eaǎ* βρίσκουμε μετασχηματισμένες στην Αρομουνική ελληνικές λέξεις που σχηματίζονται με την κατάλ. -έα (-εά) πριν αυτή κα- ταλήξει σε -ιά. Το πέρασμα της κατάλ. από την Ελληνική στην Αρομουνι- κή πραγματοποιείται με τη διφθογοποίηση του τονισμένου ε και με την παρεμβολή ενός ημίφωνου *ǎ* ως ευφωνικού φθόγγου.

Έτσι έχουμε στην Αρομουνική: *dafneaǎ* (<δαφνέα), *cumăreaǎ* (<κουμαρέα), *cundăkeaiǎ* (<κοιτακέα) κλπ.

Αντίθετα την ίδια εποχή έχουμε διαφορετικές εξελίξεις των ελλην. καταλ. -ία, -ιά οι οποίες μετασχηματίζονται στην Αρομουνική σε -ie: π.χ. *giǎtrie* (<γιατρεία), *diaevulie* (<διαβολιά), *amărtie* (<αμαρτία), *ahristie* (<αχρηστία), *argie* (<αργία), *gie* (<βία) κλπ.³

Σύμφωνα με τα παραπάνω η λ. *asvestareaiǎ* δεν μπορεί να έχει προ- έλθει ούτε από τον τύπο ασβεσταρία ούτε από τον τύπο ασβεσταριά, γιατί τότε το ελληνικό δάνειο της Αρομουνικής θα είχε τον τύπο **asvestarie*.

Τον τύπο *ασβεσταρέα οι Αρομούννοι πρέπει να τον γνώρισαν πριν συ- ντελεστεί η συνίζηση του -έα σε -ιά, αφού η παρουσία τους στον ελληνικό χώρο μαρτυρείται από τα τέλη του 10. αι. (το 976 σε επεισόδιο κοντά στην Καστοριά, όπως μας πληροφορεί χωρίο του Κεδρηνού⁴, ενώ κατά το τελευ- ταίο τέταρτο του 11. αι. μνημονεύεται από τον Κεκαυμένο⁵ εγκατάσταση Αρομούνων στην Ήπειρο), χωρίς, φυσικά, να μπορεί να αποκλειστεί η πε- ρίπτωση δανεισμού από ελληνικά ιδιώματα που διατήρησαν ασυνίζητη την κατάλ. -έα.

Έτσι λοιπόν και με δεδομένο ότι η κατάλ. προσηγορικών -ιά της ΚΝΕ πρέπει να προέρχεται ή από την -ία ή από την -έα και ουδέποτε και από τις δύο πηγές, πιστεύω ότι η ΚΝΕ λ. ασβεσταριά δεν προέρχεται από

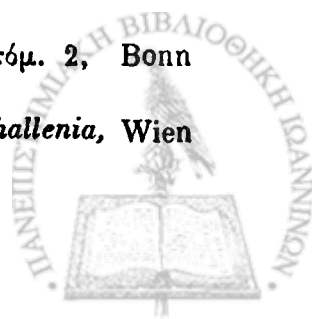
1. Μπόγκας 2, σ. 80 κεξ., όπου και οι τύποι *καρδία* (σ. 85), *κουτία* (σ. 87), *που- λία* (σ. 92), *σκουδία* (σ. 93) κλπ.

2. Κατσάνης, σ. 158-159· Ν. Κατσάνη, «Η κουτσοβλαχική κατάληξη -*eaǎ* (-*ea*)» Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας του βορειοελλαδικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 179 κεξ.

3. Βλ. Κατσάνη, σ. 38-39, 40 και 160.

4. Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope, έκδ. I. Bekker, τόμ. 2, Bonn 1839, 435, στίχ. 13-15.

5. P. Soustal, *Tabula Imperii Byzantini 3, Nikopolis und Kephallenia*, Wien 1981, σ. 56.

τον τύπο *ασβεσταρία*, ο οποίος θα είχε αφηρημένη σημασία, αλλά από τον τύπο **ασβεσταρέα*.

βαλμάς, ο η λ. φέρεται ως «αγνώστου ετύμου» τόσο στο ετυμολογικό λεξικό του Ν. Ανδριώτη όσο και στο *ΙΛΝΕ* της Ακαδημίας Αθηνών.

Η λ. έχει τις σημασίες «βοσκός ίππων, όνων, ημιόνων, βοών, βουβάλων κλπ. || ο τρέφων ίππους και παρέχων αυτούς επ' αμοιβή δι' αλώνισμα ή άλλην εργασίαν || ο τρέφων ίππους και ημιόνους προς εμπορίαν, ο ιπποφορβός || ο επιμελούμενος και διευθύνων τους εις το αλώνισμα χρησιμοποιημένους ίππους || εργάτης ελαιοτριβείου μετά του ίππου»¹.

Η λ. χρησιμοποιείται στον Άθω, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία, στη Λευκάδα, στη Μακεδονία, στα Μέγαρα, σε περιοχές της Πελοποννήσου (Καλάβρυτα, Κυνουρία, Λάστα, Μεσσηνία, Ολυμπία, Τριφυλία), σε περιοχές της Στερεάς Ελλάδας (Αιτωλία, Ακαρνανία, Αρσάχοβα, Καλοσκοπή, Παρνασσίδα, Φθιώτιδα, Φωκίδα) και στη Σάμο.

Σε παλαιότερη προσπάθειά μου² είχα επιχειρήσει να ερμηνεύσω το ουσιαστικό ως επαγγελματικό από τη λ. *βαλμός, ο* (<βάλλω) και την κατάλ. -άς η οποία χρησιμοποιείται για το σχηματισμό και επαγγελματικών³.

Η αποδοχή όμως της παραπάνω ερμηνείας έχει ορισμένα αδύνατα σημεία, όπως:

α) Από μια πρόχειρη εξέταση των επαγγελματικών σε -άς⁴ διαπιστώνουμε πως όλα σχηματίζονται από συγκεκριμένα ουσιαστικά. Επίσης ότι κανένα δε σχηματίζεται από αφηρημένο που έχει πάρει συγκεκριμένη σημασία⁵.

β) Κανένα επαγγελματικό σε -άς δε σχηματίζεται από μεταρρηματικό ουσ. σε -(σ)μός⁶.

Γίνεται λοιπόν φανερό πως για να σχηματιστεί επαγγελματικό σε -άς από το ουσ. *βαλμός, ο*, πρέπει το ουσ. να έχει συγκεκριμένη σημασία. Ω-

1. *ΙΛΝΕ*, στη λ. Δημητράκου, Λεξ., στη λ.

2. Κ. Οικονόμου, «Διορθώσεις και προσθήκες στα Έγλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου» του Ευ. Μπόγκα, *ΗΧ* 23 (1981), σ. 222.

3. Εκτός από τα επαγγελματικά, με την κατάλ. -άς σχηματίζονται επίσης και κτητικά (π.χ. *μυτάς, χειλάς* κλπ.), επιτατικά (π.χ. *δουλευταράς, παλικάράς* κλπ.) καθώς επίσης και ουσ. που δηλώνουν αυτόν που τρώει κάτι ευχάριστα (π.χ. *πιτάς, χορταράς* κλπ.).

4. Βλ. Γ. Κουρμούλη, *Αντίστροφον Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, Αθήναι 1967, σ. 245-248.

5. Βλ. και Μηνά, *Μεγέθυνση*, σ. 131, όπου αναφέρεται ότι από ρηματ. επίθετα της Λατινικής σε -ius ή -sus στα οποία προστέθηκε η κατάλ. -ura σχηματίστηκαν αφηρημένα ουσιαστικά τα οποία έλαβαν αργότερα τη σημασία συγκεκριμένου ουσιαστικού.

6. Βλ. Κουρμούλη, ό.π., σ. 384-398.

στόσο το ουσ. βαλμός, ο τόσο στη μεσαιωνική ελληνική όσο και στη νέα ελληνική έχει αφηρημένη σημασία, δηλώνει «τοποθέτηση, βάλσιμο»¹ και όχι «αυτό που τίθεται, η τροφή των ζώων, ο σανός», σημασία που θα εξυπηρετούσε την παραγωγή ενός επαγγελματικού βαλμάς.

Επειδή λοιπόν η παραπάνω ερμηνεία έχει από μορφολογική άποψη τις αδυναμίες που αναφέρθηκαν και επειδή και σημασιολογικά δεν ικανοποιεί πλήρως, πρέπει να θεωρήσουμε πιθανότερη την προέλευση της λ. είτε από το αρχ. σλαβ. *dvalma* «ο δαμαστής αλόγων» είτε από το σλαβ. δάνειο της Αρομουνικής *vālmā* (και με τους τύπους *vālmā* και *vilmā*) «ο φύλακας ιπποφορβείου»², τύπος που φωνητικά έρχεται πλησιέστερα προς το ΝΕ βαλμάς.

κοτσάνι, το «ο ξυλώδης μίσχος καρπών, λουλουδιών και φύλλων».

Ο Φιλήντας³ κάνοντας λόγο για την τροπή του συμφωνικού συμπλέγματος $\psi(=ps)$ σε $\tau\sigma(=ts)$ προτείνει την ετυμολόγηση της λ. από τον τύπο *κοψάνιον, υποκορ. του *κόψανον (<κόπτω), ετυμολογία που δέχεται και ο Ανδριώτης⁴.

Ο Moutsos⁵, ο οποίος εξετάζει την τροπή του συμφων. συμπλέγματος $mrs > ms > ns > (n)ts$, δέχεται ότι η ΝΕ λ. κοτσάνι είναι υποκοριστικό της λ. *κόμψανον, τύπο τον οποίο παράγει από το επίθ. κοψός (<κόπτω) με ανάπτυξη ερρίνου. Στον τύπο κοψός προστέθηκε το επίθημα -ανον. Η παραπάνω ερμηνεία του Moutsos αποτελεί μια παραλλαγή της παλαιότερης του Φιλήντα.

Σχετική με τη λ. είναι και η άποψη που εκφράζει ο Στ. Αλεξίου⁶, ο οποίος αναφέρεται στην ετυμολογία της λ. κουτσός που την παράγει από το λατ. *coxus* ή *coxo*, -onis «κουτσός». Επαναλαμβάνοντας την παρατήρηση που είχε κάνει παλαιότερα ο Κουκουλές⁷ ότι δηλ. είναι απίθανο να έχει τραπεί το σαφέστατο κοψός στο άγνωστο κουτσός, ενώ το λειψός π.χ. έμεινε αναλλοίωτο, σημειώνει ότι, ενώ θα περιμέναμε στα παλαιότερα κεί-

1. Κριαρά, Λεξ., στη λ. Δημητράκου, Λεξ., στη λ. βλ. ακόμα και Γ.Ν. Χατζιδάκη, «Νεοελληνικά» Αθηνά 22 (1910), σ. 234.

2. Parahagi, σ. 1256, 1271.

3. Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία και γλωσσογραφία ελληνική, τόμ. 1, Αθήναι 1924, σ. 16 και 150, όπου και άλλα παραδείγματα τροπής του ps σε ts .

4. Ανδριώτη, Ετυμ. λεξ., στη λ.

5. D. Moutsos, «Latin casula and Balkan κατσούλα» *Zeitschrift für Balkanologie* 19 (1983), σ. 64.

6. Στ. Αλεξίου, «Στοιχεία των μεταγενέστερων ελληνικών και λατινικών στα νέα ελληνικά κυρίως στην Κρήτη» *Αμάθεια* 30 (1977), σ. 81 (= Στ. Αλεξίου, *Γλωσσικά μελετήματα*, Αθήνα 1981 II, σ. 81).

7. Φ. Κουκουλέ, «Ετυμολογικά» Αθηνά 35 (1923), σ. 196.

μενα να παρουσιάζεται η λ. κοψός, εν τούτοις εμφανίζεται πάντα το κουτσο- αντί του κοψο-. Από τα παραπάνω συμπεραίνει ότι ποτέ δεν υπήρξε τύπος *κό(μ)ψανον ή *κο(μ)ψάνιον.

Τέλος ο Καραποτόσογλου¹, κάνοντας λόγο για το ταυτόσημο κότσαλο, το, αναφέρει ότι η λ. είναι αμφίβολο ότι προέρχεται από τους αμάρτυρους τύπους *κοψάνιον ή *κομψάνιον, υποκοριστικά των λ. *κόψανον ή *κόμψανον (<κόπτω), αφού είναι πιθανότερο η λ. να ετυμολογείται από το τουρκ. *kozan*.

Η τελευταία αυτή άποψη πρέπει κατά τη γνώμη μου να είναι η ορθότερη, γιατί από μια εξέταση των σε -ανι προσηγορικών της ΝΕ² και σε αριθμό 48 παραδειγμάτων³ διαπιστώνουμε ότι:

1. Τα περισσότερα από αυτά (30) είναι δάνεια και προέρχονται από την τουρκική γλώσσα (π.χ. καζάνι, σαγάνι, ταβάνι κλπ.), τα 16 είναι ελληνικής καταγωγής και 1 είναι ιταλικής προελεύσεως (λαζάνι <ιταλ. *lasagna*). Τον αριθμό συμπληρώνει η λ. κοτσάνι.

Από τις 16 λέξεις ελληνικής καταγωγής οι 10 ή 11 προέρχονται από υποκοριστικά των οποίων η απόληξη -ανι(ον) δε αποτελεί κατάληξη, αφού η συλλαβή -αν- είναι θεματικό στοιχείο· πρόκειται δηλ. για υποκορισμούς με την προσθήκη της κατάλ. -ι(ον): π.χ. βαλάνι (<βάλανος < ΙΕ **gueleno-*), γεράνι (μτρν. γεράνιον), λιβάνι (<λίβανος-εβραϊκής καταγωγής), μαγγάνι (<πιθανώς από το ΑΕ *μάγγων), μελάνι (<μελάνιον, υποκορ. του μέλαν, το), πλατάνι (<πλάτανος, λ. σκυτεϊνής προελεύσεως ή από το επίθ. πλατύς), ραπάνι (<ράφανος, λ. που χαρακτηρίζεται ως «παλαιά λέξη νομαδικού βίου, αγνώστου προελεύσεως»), ροδάνι (<ροδάνη, η <ραδινός), ρο(υ)κάνι (<ρυκάνη, η), τηγάνι (<τήγανον <τάγηνον), τροκάνι (<τροκάνα, η -λ. ηχοποιημένη από τον ήχο τροκ)⁴.

3. Απομένουν λοιπόν τα ακόλουθα έξι παραδείγματα που προέρχονται από υποκορισμό θηλυκών ή ουδετέρων ουσιαστικών με τις κατάληξεις -ανη και -ανον⁵ που είναι ρηματικά παράγωγα. Πρόκειται για τις λέ-

1. Κ. Καραποτόσογλου, «Συγκριτικές διερευνήσεις στα νέα ελληνικά» *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 16 (1986), σ. 275.

2. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιώ το *Αντίστροφον Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, Αθήναι 1967, σ. 175-176 του Γ. Κουρμούλη.

3. Σ' αυτόν τον αριθμό δε συμπεριλαμβάνω τα σύνθετα: π.χ. στηθοπάνι, κεφαλοπάνι κλπ. ή όσα σχηματίζονται με β' συνθετικό το -μάνι: γατομάνι, κοριτσομάνι κλπ. καθώς και τις λ. που παρουσιάζουν φωνητική διπλοτυπία: βαλάνι-βελάνι, ραπάνι-ρεπάνι, ροκάνι-ρουκάνι κλπ.

4. Για την προέλευση των ΑΕ λέξεων χρησιμοποίησα τα λεξικά: H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, τόμ. 1 (1960), 2 (1970), 3 (1972) Heidelberg και J. B. Hofmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1950.

5. Για την κατάλ. βλ. P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*,

βοτάνι, το (<ΑΕ βοτάνη, η, λέξη η οποία πιθανώς προέρχεται από το θέμα βο- του ρ. βόσκω, την κατάλ. -ανη και ανάπτυξη ενός ευφωνικού -τ-).

Ξεις:

δοκάνι, το (ΑΕ δοκάνη, η «η θήκη» κι αυτό από το ρ. δέκομαι, άλλον τύπο του ρ. δέχομαι).

δρεπάνι, το (<ΑΕ δρέπανον, το «ό,τι και σήμερα, το όργανο με το οποίο δρέπουμε» <ρ. δρέπω).

κοπάνι, το (<ΑΕ κόπανον, το «εργαλείο για κοπάνισμα» <ρ. κόπτω).

στεφάνι, το (<ΑΕ στεφάνη, η <ρ. στέφω).

τρυπάνι, το (ΑΕ τρύπανον, το «τεκτονικό εργαλείο, η αρίδα» <ρ. τρυπώ).

4. Χωρίς αμφιβολία δεν μπορούμε να διακριβώσουμε τη σημασία της λ. *κόψανον, αφού ο τύπος είναι υποθετικός. Πρέπει όμως να υποθέσουμε ότι θα δήλωνε, όπως και όλα τα σε -ανον της ΑΕ, το όργανο δια του οποίου γίνεται η ενέργεια που δηλώνεται από το ρήμα¹. Η σημασιολογική όμως μετάβαση που σημειώνεται στο παράδειγμα *κόψανον > *κοψάνιον > κοτσάνι, δηλ. *«το όργανο με το οποίο κόβει κάποιος» → «αυτό που κόβεται» δεν παρατηρείται σε κανένα από τα άλλα παραδείγματα της ΑΕ σε -ανον που επιζούν στα ΚΝΕ με τον μορφολογικά υποκοριστικό τύπο -άνι και τα οποία διατηρούν την ίδια σημασία την οποία είχαν και στα ΑΕ:

ΑΕ δρέπανον, το «όργανο με το οποίο δρέπουμε» → ΚΝΕ δρεπάνι, το «το ίδιο».

ΑΕ κόπανον, το «εργαλείο για κοπάνισμα» → ΚΝΕ κοπάνι, το «το ίδιο».

ΑΕ τρύπανον, το «η αρίδα» → ΚΝΕ τρυπάνι, το «το ίδιο».

5. Όπως παρατηρούμε τόσο στα σε -ανι της ΚΝΕ όσο και στα σε -ανον της ΑΕ (βλ. και σημ. 1) όλα σχηματίζονται από το θέμα του ενεστώτα, ενώ καμιά παραγωγή σε -ανον δε μας παραδίδεται από θέμα αορίστου.

Ύστερα από όσα αναφέρθηκαν νομίζω πως η λ. κοτσάνι δεν έχει ελληνική προέλευση. Και η γνώμη του Φιλήντα² ότι «από μας (ενν. δανείστηκαν τη λ.) οι Τούρκοι» είναι αυθαίρετη και αναπόδεικτη³. Ας σημειωθεί επίσης ότι το «Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημώδους γραμμα-

Paris 1933, σ. 196 κεξ. Μ. Οικονόμου, *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 234.

1. Πβ. τα: δρέπανον, κόπανον, τρύπανον κλπ. που αναφέρθηκαν παραπάνω, και τα ΑΕ τα οποία δε σώζονται σήμερα, όπως: ίβανον «όργανο άντλησης» (<είβω), τρέβανον «γούδι» (<τρέβω) κλπ.

2. Φιλήντας, ό.π., σ. 16.

3. Ας αναφερθεί επίσης ότι ο Ch. Symeonidis στο έργο του *Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im Türkischen*, Amsterdam 1982, δεν περιλαμβάνει τη λ. κοτσάνι.

τείας» του Εμμ. Κριαρά, που καλύπτει τη χρονική περίοδο 1100-1669 δε «γνωρίζει» τη λ. *κοτσάνι*, η οποία θα έπρεπε να είναι αρκετά συχνή και συνηθισμένη για να παραληφθεί από τους Τούρκους.

Γι' αυτό πιστεύω ότι το ΚΝΕ *κοτσάνι* πρέπει να αποδοθεί ή στην Τουρκική, όπου *kozan* «ο μίσχος, το κοτσάνι»¹ ή στις σλαβικές γλώσσες, όπου: εκκλησ. σλαβ. *kočanz*, βουλγ. *kočanz* «το κότσαλο || το κοτσάνι || ο μίσχος», ρωσ. *kočanz* ή *kočeny* «το στέλεχος του λαχάνου», σερβο-κρ. *kočan*, *kočanj* «στέλεχος, κορμός» κλπ.²

Κατά τον Radloff³ η τουρκ. λ. παράγεται από το ρωσ. *kočan*.

Πβ. ακόμη και αλβ. *kozan-i* «το τσόχαλο || το στέλεχος, ο βλαστός || ο ξυλώδης μίσχος καρπού»⁴ και το αρομ. *cučean* «η κράμβη || το κοτσάνι»⁵, τύπος που για λόγους φωνητικούς (υ<ο) πρέπει μάλλον να αποδοθεί στην Ελληνική και μάλιστα την Ελληνική όπου επικρατεί ο βόρειος φωνηεντισμός.

κουραμάνα, η· η λ. που περιλαμβάνεται στο Ετυμ. λεξικό της ΚΝΕ του Ν. Ανδριώτη ως «αγνώστου ετύμου» έχει τη σημασία «στρατιωτικός άρτος || γενικά άρτος πιτυρούχος κατωτέρας ποιότητας»⁶.

Η λ. πιθανώς προέρχεται από την τουρκ. λ. *koroman* «κομμάτι ψωμιού»⁷ με τροπή του ο της β' συλλαβής σε α (αφομοίωση: ο-α > α-α)⁸ και τροπή του ο σε υ εξαιτίας του προηγούμενου *k*⁹.

Από την Ελληνική η λ. μεταδόθηκε και στην Αρομουνική, όπου *cu-ramánă* «τροφομισθοδοσία, στρατιωτικός άρτος»¹⁰.

1. Steuerwald, σ. 541.

2. Miklosich, σ. 122, λ. *kočenz*· Berneker, σ. 536· VI. Georgiev-M. Filopova-Bajrova, *Βουλγαροελληνικόν λεξικόν*, Σόφια 1960, σ. 482.

3. W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-dialecte*, τόμ. 1-4, Saint-Petersbourg 1893-1911, ανατ. 1960, τ. 2, σ. 616.

4. Meyer, *EW alb. Spr.*, σ. 203· Γκίνης, σ. 197.

5. Papahagi, σ. 394.

6. Δημητράκου, *Λεξ.*, στη λ.

7. B. Markov, «Fremde Einflüsse bei den mazedonischen Vor- und Familiennamen» *Zeitschrift für Balkanologie* 6 (1968), σ. 71.

8. Πβ. και τον τύπο *κοραμάνα* που αναφέρει ο Μάνεσης (βλ. Στ. Μάνεσης, «Αντικωφωτικά φαινόμενα βορείων ιδιωμάτων» *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 11 (1966-67), σ. 47) από τη Χρυσή Καστοριάς ο οποίος ίσως δεν αποτελεί παράδειγμα αντικωφωσης, αλλά τύπο με αφομοίωση του ο της β' συλλαβής σε α, σε τύπο που δεν είχε πραγματοποιηθεί ακόμα η τροπή του ο σε υ.

9. Η τροπή του ο > υ όταν προηγείται *k* είναι γνωστή στα ΝΕ και από άλλα παραδείγματα. πχ. *κόκκος > κουκί*, *κολλύρι > κουλούρι*, *κόμαρος > κούμαρα*, *κουμαριά*, *κορώνη > κουρούνα*, *κρόταλον > κόρταλο > κούρταλο*, *σκόλλυς > σκουλλί* κλπ. (βλ. Χατζιδάκη, *MNE* 2, σ. 281 κεξ· Μ. Φιλήντα, *Γλωσσογν.* 3, σ. 159 κεξ.).

10. Papahagi, σ. 413.

λουμάκι, το «ξύλο βλαστού».

Η λ., εκτός από τον παραπάνω ΚΝΕ τύπο *λουμάκι* (με τον ίδιο τύπο συναντιέται και στην μεσαιων. ελληνική με τη σημασία «κλαδάκι δέντρου, βλαστάρι»)¹, απαντά κατά τόπους και με τους τύπους: *λυμάκ'*, το «ο τρυφερός βλαστός, το λουμάκι || τα μικρά τρυφερά όψιμα αγγούρια» (Ήπειρος)², *λουμάκι*, το «ίσιος και θαλερός βλαστός δένδρου» (Κάρπαθος)³, «θαλλός βλαστός κατακόρυφος, νεόβλαστον» (Λευκάδα)⁴, *λούμακας*, ο «θαλερός βλαστός || μετφ. ο ακμαίος, υψηλόσωμος νεανίας» (Κρήτη)⁵, *λουμάτσι*, το «λείος κλάδος δένδρου, ίσιος χωρίς μεγάλους κόμπους» (Τσακ.)⁶, *λουμάκι(ν)*, το «τρυφερός βλαστός» και μεγεθ. *λούμακας*, ο «μεγάλος βλαστός» (Ρόδος)⁷, *λουμάκι*, το βλαστάρι» (Στερ. Ελλ.)⁸, *λουμάκ'*, το το «μακρύ, ίσιο και καθαρό κλαδί» (Ίμβρος)⁹, *λομάτσι*, το «βλαστός, έρνος» (Σκύρος)¹⁰.

Η λ. συναντιέται στα ΝΕ με τους τύπους *λουμάκι*, το και μεγεθ. *λούμακας*, ο και με τις σημασίες «ξύλο βλαστού» και μετφ. «επί εφήβων ο υψηλός και συμμέτρου σωματικής διαπλάσεως, λεβέντης, παλικάρι»¹¹.

Ο Γ. Χατζιδάκης¹² παράγει τη λ. από το ΑΕ *λείμαξ*, η «λιβάδιον || κήπος || ζών τι όμοιον κοχλία, Ησύχιος» και δικαιολογεί τη μετάβαση της σημασίας «λιβάδι || κήπος» σε «νεαρός βλαστός», «επειδή δηλονότι

1. Κριαρά, *Λεξ.*, στη λ.

2. Μπόγκας, 1, σ. 220. Νομίζω πως ο συνεπέστερος, σύμφωνα με τη φωνητική των Ηπειρωτικών ιδιωμάτων, τύπος θα ήταν: *λ'μάκια* έτσι όπως τον αναφέρει ο Γ. Αναγνωστόπουλος στον 6. τόμο του *Λεξικογραφικού Αρχείου*, σ. 502. Η ουράνωση του λ (=λ') που εξακολουθεί να υφίσταται και μετά την αποβολή του άτονου ι παρασύρει τον Μπόγκα σε λαθεμένη αποκατάσταση του τύπου, ο οποίος εμφανίζει ένα υ άγνωστο από πού.

3. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Λεξικόν της καρπαθιακής διαλέκτου*, Αθήναι 1972, σ. 250.

4. Χριστ. Λάζαρη, *Τα Λευκαδίτικα*, Ιωάννινα 1970, σ. 91. Ο Λάζαρης παραθέτει στο λ. *λουμάκι* και σε παρένθεση το τουρκ. ρ. *ολμάκ* (γρ. *olmak*) και το ιταλ. ουσ. *lumē*, με τα οποία φαίνεται πως σχετίζει ετυμολογικά τη λ. *λουμάκι*, λέξεις που έχουν τη σημασία «υπάρχω, βρίσκομαι κλπ.» και «φως, φέγγος κλπ.» αντίστοιχα και οι οποίες φωνητικά πλησιάζουν ίσως προς το ΝΕ *λουμάκι*, σημασιολογικά όμως βρίσκονται πολύ μακριά.

5. Γ. Παγκάλου, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, τόμ. 3, εν Αθήναις 1960, σ. 50.

6. Θ. Κωστάκη, *Λεξικό της τσακωνικής διαλέκτου*, έκδ. Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. 2, Αθήνα 1986, σ. 193.

7. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Λεξικό των ροδίτικων ιδιωμάτων*, Αθήνα 1986, σ. 330.

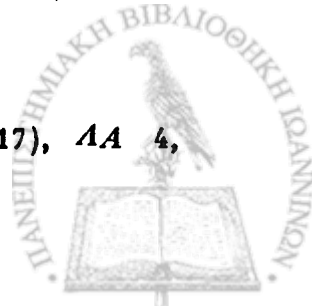
8. Θ. Παπαθανασοπούλου, *Γλωσσάρι ρουμελιώτικης ντοπιολαλιάς*, 1982, σ. 106.

9. Κ. Ξεινού, *Τον νησιού μας η γλώσσα*, χ.χ., σ. 95.

10. Κ. Αμάντου, *Γλωσσικά μελετήματα*, εν Αθήναις 1964, σ. 456.

11. Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ. και Δημητράκου*, *Λεξ.*, στις λ. αντίστοιχα.

12. Γ. Ν. Χατζιδάκη, «Ετυμολογικά και τεχνολογικά» *Αθηνά* 29 (1917), ΛΑ 4, σ. 6-7.

λείμαξ και λειμών ήσαν συνώνυμα, ελέγετο δε και το λείμαξ επί νοτερών και π(ο)ιωδών τόπων και το λειμών επί ανθηρών, δια τούτο φαίνεται ότι η σημασία από του παράγοντος ευφόρου λειμώνος μετηνέχθη επί τους παραγομένους βλαστούς». Ο ίδιος παρακάτω με τη φράση του ότι: «Το ου του λουμάκι, λουμάκι, αντί του ει μεταξύ του λ και μ ουδεμίαν παρέχει δυσκολίαν» παραδέχεται έμμεσα το πρόβλημα που δημιουργεί η μετάβαση της σημασίας της ΑΕ λ. λείμαξ στη σημασία της ΝΕ λουμάκι.

Την ίδια ετυμολογία προτείνουν επίσης ο Άμαντος, ο Ανδριώτης και ο Κριαράς¹.

Ο Ιω. Καλλέρης² χαρακτηρίζοντας την ετυμολογία του Χατζιδάκη ως «απίθανον» παρατηρεί: «Φωνητικώς μεν η παραγωγή εκ του λείμαξ ευσταθεί, αλλά σημασιολογικώς δεν φαίνεται στηριζομένη...». Ο ίδιος προτείνει με επιφύλαξη τη σχέση της ΝΕ λ. λουμάκι με τη λατ. *ulmus* «όνομα της πελέας ή ενός είδους πελέας» της οποίας οι «νεαροί και ευθυτενείς βλαστοί» έδωσαν τη γενικότερη σημασία «οιοσδήποτε νεαρός και ευθυτενής βλαστός». Αναγνωρίζει όμως τη μορφολογική δυσκολία της προέλευσης του ΝΕ λουμάκι από το λατ. *ulmus*.

Επιφύλαξη διατυπώνει επίσης και ο Κρεκούκας³ ο οποίος παραθέτει στη λ. λουμάκ' του «το ευλύγιστο και τρυφερό κλαδάκι των δέντρων» τη φρ. «στο νου μας έρχεται η αρχαία λέξη λείμαξ».

Αντίθετα ο G. Meyer⁴ παράγει τη λ. λούμακας «ο χοντρός άνθρωπος» (Κεφαλονιά) από το ιταλ. *lumaca* «ο κοχλίας, ο σάλιαγκας»⁵.

Όπως ήδη έχει επισημάνει ο Ιω. Καλλέρης, δε νομίζω πως μπορούν να συνδεθούν σημασιολογικά η ΑΕ λείμαξ και η ΝΕ λουμάκι. Εκτός αυτού η ύπαρξη στη Χίο «απαθούς» όπως χαρακτηρίζεται από τον Χατζιδάκη τύπου λείμακας, χωρίς την τροπή *i>u* και με τη σημασία «γυμνός κοχλίας», λ. που πρέπει να συνδεθεί με την ΑΕ λείμαξ, αποτελεί ακόμη ένα στοιχείο για τη μη σύνδεση των ΝΕ λέξεων λουμάκι κλπ. «ξύλο βλαστού», με το ΑΕ λείμαξ «λιβάδι || κήπος || κοχλίας».

Το ίδιο μακριά βρίσκεται και η σημασία του ιταλ. *lumaca*.

Γι' αυτό πιστεύω ότι η λ. λουμάκι πρέπει να αποδοθεί στις σλαβ. γλώσσες όπου: εκκλ. σλαβ. *u-lomzke*, βουλγ. *u-lomak* (παράγωγα του σλαβ. *lo-*

1. Βλ. Κ. Αμάντου, *Γλωσσικά μελετήματα*, εν Αθήναις 1964, σ. 456. Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ.*, στη λ. λουμάκι. Ν. Andriotis, *Lexicon der Archaismen der neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, στη λ. λείμαξ. Κριαρά, *Λεξ.*, στη λ. λουμάκι.

2. Ιω. Καλλέρης, «Ανάλεκτα λεξικογραφικά» *ΛΔ* 9(1963), σ. 63-64.

3. Δ. Κρεκούκας, «Αρχαιοπινή στοιχεία στο λεξικό της Αθήναις» *ΛΔ* 14(1982), σ. 12.

4. Meyer, *NS* 4, σ. 45.

5. Η ιταλ. λ. από το λατ. *limax* (Meyer-Lübke, αριθμ. 5045) κι αυτό από το ελλην. λείμαξ (κατ' άλλους αντίθετα). Βλ. και A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, τόμ. 1, Heidelberg 1965, στο λ. *limax*, όπου σημασιολογικά και φωνητικά παράλληλα από άλλες ΙΕ γλώσσες.

me «το θραύσμα», μεταρρηματ. ουσ. του ρ. *lomiti* «θραύω, διαρρηγνύω»¹ και ιδιαίτερα από τις σημασίες «κλωνάρι || κληματίς || κερμός»², με αφαίρεση του αρχικού u- στη συμπροφορά πιθανώς με το άρθρο το.

Από τα διάσπαρτα σ' όλες τις σλαβ. γλώσσες παράγωγα του ρ. *lomiti* μαρτυρούνται στις σλαβόφωνες περιοχές και σχετικά τοπν., όπως: βουλγ. *Lom*, σερβοκρ. *Lomnica*, σλοβ. *Lomščica*, σλοβακ. *Lomnica*, τσεχ. *Lomná*, πολων. *Łomnica*, ουκρ. *Lomnicja*, ρωσ. *Ломѣ*³

Δεν μπορεί βέβαια να αποκλειστεί η ελληνική παραγωγή του ΝΕ λουμάκι από τον τύπο λουμί, το⁴ και την ελλην. υποκορ. κατάλ. -άκι, τύπος που κι αυτός πρέπει να αναχθεί στις σλαβικές γλώσσες (λ.χ. *lumz* κλπ.).

Ο τύπος λομάτσι (Σκύρος), που κακώς κατά τον Vasmer⁵ αποδίδεται στα σλαβ.: σερβοκρ. *lōmača* και σλοβ. *lomača*, όπως και ο τύπος λουμάτσ'ι (Τσακ.) πρέπει να αποδοθούν σε τσιτακισμό του *k* πριν από *i* αφού και οι δύο περιοχές «γνωρίζουν» το φαινόμενο⁶.

Η λ. γνωστή επίσης και στα Αλβανικά με τους τύπους *l'umak'e* «κλίση, σπάσιμο για δέντρα και χαμόδεντρα» και *lumak*, -ku «το βλαστάρι || ο ψηλόλιγνος»⁷, λ. που πρέπει να σχετιστούν ή με τις σλαβ. λ. που αναφέραμε παραπάνω ή με την ελλ. λουμάκι, σε καμιά όμως περίπτωση με το ιταλ. *lumaca* ή το λατ. *limacen*⁸.

Από όσα είπαμε παραπάνω νομίζω πως α) έγινε σαφές ότι το ΝΕ λουμάκι είναι σλαβικής ετυμολογικής αρχής και β) πρέπει να διασταλούν οι ομόηχες ή σχεδόν ομόηχες λέξεις με τη σημασία «σαλίγκαρος» από τις λ. με τη σημασία «βλαστός, ευθύς κλάδος» και μεταφορικά «ψηλός, λεβέντης». Το γεγονός ότι η σλαβ. αρχής λ. λουμάκι συναντιέται και σε περιοχές που ήταν μακριά από την άμεση σλαβική επίδραση, δε νομίζω πως

1. Πβ. και τα ελλην. ταυτόσημα κλάω>κλάδος>κλαδί>κλαρί.

2. Πβ. επίσης βουλγ. *lom*, σερβοκρ. *lōm* «το άγριο κλήμα», σλοβ. *lom*, τσεχ. *lom* «το θραύσμα», ρωσ. *lom* «το θραύσμα, ο μοχλός», ουκρ. *lim* «το φρύγανο» κλπ. Για τις λ. βλ. Vl. Šmilauer, *Handbuch der slawischen Toponomastik*, Praha 1970, σ. 113· Miklosich, 164, λ. *lem-*· Berneker, σ. 731· L. Sadnik - R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den Altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg 1955, σ. 52, στο λ. *lomiti*· M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, τόμ. 2, Heidelberg 1955, σ. 56.

3. Βλ. Vl. Šmilauer, ό.π.

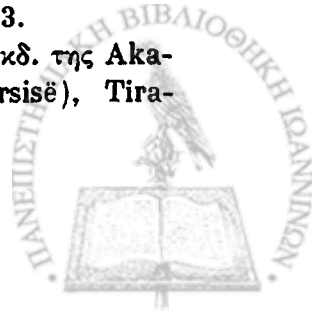
4. Κ. Αμάντου, *Γλωσσικά μελετήματα*, ό.π.

5. M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Leipzig 1941, σ. 113.

6. Βλ. Νικ. Κοντοσοπούλου, *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*, Αθήνα 1981, σ. XV και Ν. Ξανθούλη, *Τοπωνυμικό της Σκύρου*, Αθήνα 1984, σ. 13.

7. Meyer, *EW alb. Spr.*, σ. 251· *Fjalor i gjuhës së sotme Shqipe* (έκδ. της Akademia e Shkencave e rps Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë), Tiranë 1984, σ. 643.

8. Meyer, ό.π.

αποτελεί πρόβλημα για την αποδοχή της ετυμολογίας, αφού και άλλες λέξεις σλαβικής ετυμολογικής αρχής χρησιμοποιούνται σε περιοχές και νησιά, όπου δε μαρτυρείται σλαβική επιδρομή ή εγκατάσταση. Έτσι π.χ. η λ. βεδούρι «ξύλινο ποιμενικό δοχείο» (<σλαβ. *vedro*) μαρτυρείται, εκτός των άλλων περιοχών, και στη Σίφνο, Νάξο, Πάρο κλπ., η λ. βάβω στην Άνδρο, Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Παξούς κλπ., η λ. βάλτος στη Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, Κρήτη κλπ., η λ. γκλάβα στην Αстуπάλαια, Κύθηρα, Λέσβο, Λήμνο, Νάξο, Τήνο, Κύπρο, Χίο κλπ.¹

τσάκνο, το «ό,τι και το κάρφος, παν μικρόν ξηρόν σώμα, οίον τεμάχιον ξηρού χόρτου, άχυρον, φρύγανον»².

Για την ετυμολόγηση της λ., που θεωρείται της KNE, έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες στο παρελθόν.

Έτσι ο Αραβαντινός³ συνδέει τη λ. τσάκνα «λεπτοί ξηροί κλώνες θάμων χρησιμοποιούμενοι ως προσάναμμα» με το ρ. τσακίζω.

Κατά τον Φιλήντα⁴, του οποίου την ερμηνεία δέχεται και ο Ανδριώτης⁵, η λ. τσάκνο προέρχεται από το ουσ. τσάκ(κ)ανο κι αυτό από το ρ. τσακκίζομαι (<δι-ακκίζομαι) πιθανώς με την προσθήκη της κατάλ. -ανο(ν). Για την αποβολή του α του τύπου τσάκκανον, ο οποίος, ως σημειωθεί, είναι αμάρτυρος, επικαλείται το νόμο του Kretschmer.

Ο Höeg⁶ ανάγει τη λ. στον τύπο. *τσάκουνα «ξύλαράκια», με αποβολή του άτονου υ.

Ο Καρατζάς⁷ παρατηρεί ότι ο τύπος *τςχιάκανου* «μικρό ξυλαράκι» που μαρτυρείται από την Καστοριά δε δικαιώνει την άποψη του Höeg. Ο ίδιος ο Καρατζάς⁸ με επιφύλαξη συνδέει τη λ. *σάκανον <σακός (δωρικός τύπος αντί του αττικού σηκός) + κατάλ. -ανον, με τη λ. *τςχιάκανου* καθώς επίσης και με τις λ. τσάκνα, τσακναράκια, τσάκνο. Όπως παλαιότερα ο Φιλήντας, έτσι και ο Καρατζάς επικαλείται το νόμο του Kretschmer για την αποβολή του α.

1. IANE, στις λ.

2. Δημητράκου, Λεξ., στις λ. τσάκνο και κάρφος.

3. Π. Αραβαντινού, *Ηπειρωτικόν γλωσσάριον*, εν Αθήναις 1909, σ. 91.

4. Μ. Φιλήντα, *Γλωσσογνωσία και γλωσσογραφία ελληνική*, Αθήναι 1924, τόμ. 1, σ. 145.

5. Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ.*, στη λ.

6. C. Höeg, *Les Saracatsans*, Paris / Copenhagen, τόμ. 1, 1926, σ. 194.

7. Στ. Καρατζά, «Ένα δωρικό κατάλοιπο στις ελληνικές και ρομανικές διαλέκτους της Καλαβρίας και Σικελίας, θεωρούμενο ως αραβικό» *Ελληνικά* 15 (1957), σ. 35, σημ. 1.

8. Καρατζάς, *ό.π.*, σ. 34.

Ο Μπόγκας¹ πιθανολογεί την προέλευση της λ. τσάκνο από το κάγκα-λαγκάκ'ν>α τσάκνα.

Ο Τσοπανάκης² σε βιβλιοκρισία του για τα «Δυσετυμολόγητα» του Βαγγέλη Σκουβαρά δέχεται τη σχέση των τσάκανο- τσάκνο με το πελοποννησιακό ατσίγγανο «λεπτός κλάδος || μίσχος» άρα και τη σχέση μεταξύ των λ. τσάκανου και τσάκνο.

Στην ίδια βιβλιοκρισία ο Τσοπανάκης αναφέρει πως και η σύναψη των τσάκανου, το και τσάκνα, τα με τον αμάρτυρο δωρικό τύπο *σάκανον έχει μια «σημασιολογική δυσκολία».

Ο Συμεωνίδης³ ανάγει τις λ. τσάκανον-τσάκνο, όπως επίσης και τη λ. τσάχαλον, στον τύπο τράχανον με τις τροπές: *tr>ts*, *h>h* και *a>φ* στην πρώτη περίπτωση και με τις τροπές: *tr>ts* και *n>l* στη δεύτερη περίπτωση. Ο ίδιος⁴ ανάγει τον τύπο σάκανο, που ο Καρατζάς θεωρεί ως δωρικό κατάλοιπο στην Κύμη (από το δωρ. *σάκανον), ότι προέρχεται από τον τύπο τσάκανο με τροπή του *ts* σε *s* τροπή η οποία μαρτυρείται στο σαχνοτσούκαλο (<τσακνοτσούκαλο) από τη Χίο.

Τέλος ο Καραποτόσογλου⁵ κάνοντας λόγο:

α) για τη διαπίστωση του Moutsos⁶ ότι στα ΝΕ το ζεύγος επιθημάτων -ανο/-αλο εναλλάσσεται, χωρίς σημασιολογική διαφοροποίηση, σε αρκετές λέξεις: π.χ. σκάνδαλον/σκάνδανον, κάρκαλο/κάρκανο, καύκαλο/καύκανο κλπ. και β) για το παράδειγμα της Γαλλικής, όπου ο Guiraud εξετάζοντας ετυμολογικά μια ομάδα λέξεων: *chique*, *chic*, *de chic à chic*, *chiquet* κλπ., διαπιστώνει ότι στην πραγματικότητα οι λέξεις αυτές ανήκουν στην ίδια οικογένεια λέξεων και η δημιουργία τους οφείλεται σε ονοματοποιία, ο Καραποτόσογλου λοιπόν υποστηρίζει ότι η λ. τσάκνο, όπως και οι τσάχαλο, τσάκανο ανήκουν στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο και είναι ονοματοποιημένες από τον ήχο τσακ ή το μαλακότερο μόριο τσαχ με τις καταλ. -ανο/-αλο αντίστοιχα. Ιδιαίτερα δε τη λ. τσάκνο τη θεωρεί και αυτός ως μια παραγωγή από το τσάκανο.

Σχολιάζοντας και συνοψίζοντας τις παραπάνω ερμηνείες οημειώνουμε τα ακόλουθα:

1. Μπόγκας 1, σ. 396.

2. Αγ. Τσοπανάκης, Συμβολές στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 185.

3. Χαρ. Συμεωνίδης, Οι Τσάκωνες και η Τσακωνιά, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 118-119.

4. Συμεωνίδης, ό.π., σ. 122-123.

5. Κ. Καραποτόσογλου, «Συγκριτικές διερευνήσεις στα νέα ελληνικά» Λεξικογραφικό Δελτίο 16 (1986), σ. 267-268.

6. D. Moutsos, «Latin casula and Balkan κατσούλα» Zeitschrift für Balkanologie 19 (1983), σ. 64.

α) η άποψη του Αραβαντινού καθώς και η διευρυμένη του Φιλήντα που σχετίζουν το τσάκνο με το ρ. τσακ(κ)ίζω προϋποθέτουν παραγωγική δύναμη στην κατάλ. -ανον της ΑΕ που εσήμαινε αρχικά το όργανο¹, κατάλ. η οποία δε μαρτυρείται ως παραγωγική στα ΚΝΕ².

Εκτός αυτού ο Φιλήντας ξεκινώντας από αμάρτυρο τύπο *τσάκκανο φτάνει στον τσάκνο με τη βοήθεια του νόμου του Kretschmer. Σύμφωνα με το νόμο αυτό³ «από δύο όμοια φωνήεντα σε γειτονικές συλλαβές αποβάλλεται ανομοιωτικά το ένα από αυτά, το άτονο, κοντά σε υγρά ή έρρινα». Παραθέτει τα παραδείγματα: σκόροδα > σκόρδα, Φερνίκη > Φερνίκη και Βερενίκη > Βερνίκη, Υπερβερεταίος > Υπερβερεταίος καθώς και τα: πέλεθρον > πλέθρον, πλεθραίος, ορογνιάς > οργνιάς, κενεφός > κενφός, στενεφός > στενφός, ολοφαί > ολφαί. Στη δεύτερη ομάδα παραδειγμάτων, που προέρχονται από παλιότερες περιόδους, ο Kretschmer θεωρεί αμφίβολη την ανομοιωτική αποβολή του άτονου φωνήεντος σύμφωνα με τον παραπάνω νόμο (εκτός από την περίπτωση της λ. οργνιά). Στα παραδείγματα της β' ομάδας η αποβολή του άτονου όμοιου φωνήεντος κατά τον Kretschmer «μπορεί να αποδοθεί σε άλλη ετυμολογία».

Σύμφωνα λοιπόν με τον Kretschmer η ανομοιωτική αποβολή άτονου όμοιου φωνήεντος πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη σε περιβάλλον μόνον υγρών συμφώνων.

Στην περίπτωση του τσάκ(κ)ανο > τσάκνο έχουμε ανομοιωτική αποβολή του α κοντά σε κ αποβολή η οποία νομιμοποιείται από τον Καρατζά⁴ με το παράδειγμα αφάκα > άφκα που παραθέτει από τον Φιλήντα⁵. Ωστόσο, σύμφωνα με το νόμο του Kretschmer, η αποβολή θίγει μόνο άτονα φωνήεντα, περιορισμός που αποδυναμώνει την ετυμολόγηση της λ. άφκα από τον τύπο αφάκα, αφήνοντας αμφίβολο και μοναδικό παράδειγμα αποβολής του α (άτονου βέβαια στην περίπτωση) κοντά σε κ το παράδειγμα τσάκανο > τσάκνο.

β) η άποψη του Καρατζά, εκτός από το παραπάνω αδύνατο σημείο, έχει και το μειονέκτημα ότι στηρίζει τη λ. τσάκανο σε αμάρτυρο τύπο *σά-

1. P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933, σ. 196-200.

2. Έτσι στα ΚΝΕ συναντούμε παραγωγές της ΑΕ σε -ανον που κληρονομήθηκαν από την ΚΝΕ μέσω της Κοινής και της Μεσαιωνικής ή μέσω της λόγιας παράδοσης, όπως: δόκανο, δρέπανο, κόπανος (<ΑΕ κόπανον), μάγγανο, ξόανο, όργανο, σπάργανο, στέφανο, τρύπανο, τύμπανο κλπ. (βλ. Γ. Κουρμούλη, *Αντίστροφον Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, Αθήναι 1967, στις σ. 207 κεξ. και 232 κεξ.

3. Βλ. P. Kretschmer, «Zur Geschichte der griechischen Dialekte» *Glotta* 1 (1909), σ. 36.

4. Καρατζάς, ό.π., σ. 35, σημ., 1.

5. Φιλήντας, ό.π., σ. 90.

κανο της Δωρικής. Και στην περίπτωση αυτή ο τύπος *σάκανο από το δωρ. σακός (αττ. σηκός) με τη δηλωτική οργάνου κατάλ. της ΑΕ -ανον τι θα εσήμαινε; Εκτός αυτών υπάρχει και μια φωνητική δυσκολία αφού το από το *σάκανον παραγόμενο τσάκανο(ν) σχετίζεται με το μαρτυρημένο από την Καστοριά τσχιάκανο σύμφωνα με το αρχείο του Ιστορικού Λεξικού. Γιατί λοιπόν τσχιάκανο στην Καστοριά και όχι τσάκανο με *ts* δηλ. και όχι με *ts* όπως θα περίμενε κανείς¹; Ίσως ο Καρατζάς γνωρίζοντας τις παραπάνω αδυναμίες με επιφύλαξη συνδέει τα σακός-*σάκανον κλπ. με τις λ. τσχιάκανου, τσάκνα, τσακναράκια, τσάκνο.

γ) η ετυμολόγηση του Συμεωνίδη από το τράχανον εκτός από τη σημασιολογική δυσκολία που παρουσιάζει (ο Συμεωνίδης συνδέει τη λ. τράχανα «condimenti species» του Du Cange με τη σημασία «κάρφος» της λ. τσάκνο ως εξής: «το είδος καρυκεύματος που αναφέρει ο Ducange πήρε το όνομά του από τα μικρά τραχιά κομματάκια (= τράχανα) που αποτελούν το καρύκευμα»)², εκτός λοιπόν της σημασιολογικής συνδέσεως των δύο λέξεων, επικαλείται και μια σειρά φωνητικών τροπών: *tr>ts*, *h>k*, *a>ɸ*.

Η τροπή *tr>ts*, μολονότι είναι φαινόμενο ευρύτατα διαδεδομένο στα Τσακόνικα³, ως φαινόμενο της ΝΕ περιορίζεται σε τέσσερα μόνο παραδείγματα (τσακίζω, τσακώνομαι, τσάχαλο, τσιβίκι) και αυτά, πλην ίσως του τελευταίου, αμφίβολα⁴.

Η τροπή *h>k* γνωστή επίσης στα Τσακόνικα, όπου ίσως πρόκειται για κατάλοιπο της ΑΕ φωνητικής, δεν είναι και τόσο «γνωστό φαινόμενο της νέας γλώσσας» όπως αναφέρει ο Συμεωνίδης⁵, ο οποίος παραθέτει για την παραπάνω τροπή ορισμένα τοπωνυμικά παραδείγματα. Η τροπή αυτή του *h* σε *k* είναι γνωστό φαινόμενο της ΚΝΕ και οφείλεται σε ανομοίωση διάρκειας σε συμφωνικά όμως συμπλέγματα *sh>sk* (εσχάρα>σκάρα

1. Χωρίς αμφιβολία λέξεις της ΚΝΕ που αρχίζουν από τσα- έχουν κατά τόπους (παίρνω για παράδειγμα τα οικεία μου Ηπειρωτικά ιδιώματα) φωνητική αξία *tsa-* όταν προέρχονται από ξένες λέξεις με ουρανωμένο *ts* και τότε μόνον, αφού το φωνητικό περιβάλλον (*a*) δεν μπορεί να «παρασύρει» σε προφορά *ts* ένα *ts*, όπως θα μπορούσε να γίνει αν τον φθόγγο *ts* ακολουθούσαν τα μπροστινά φωνήεντα *e* και ιδιαίτερα *i*. Έτσι στα Ηπειρωτικά το ΚΝΕ τσάι ακούγεται ως *tsái* (ρωσ. *tsai*), το τσαϊρι ως *tsaír* (τουρκ. *çayır*), το τσακάλι ως *tsakal* (τουρκ. *çakal*), το τσακμάκι ως *tsakmak* (τουρκ. *çakmak*) κλπ. Αντίθετα τα: π.χ. τσαπί, τσάπα, τσαπίζω, τσαγανός, τσακίζω, τσατσάρα κλπ. είτε ετυμολογούνται από τα Ελληνικά είτε από ξένες γλώσσες ουδέποτε ακούγονται **tsapí*, **tsápa*, **tsapízu*, **tsaganoós*, **tsak'ízu*, **tsatśára* κλπ., αλλά πάντα ως *tsapí*, *tsápa*, *tsapízu*, *tsaganoós*, *tsak'ízu*, *tsatsára* κλπ.

2. Συμεωνίδης, ό.π., σ. 114.

3. Συμεωνίδης, ό.π., σ. 62 κεξ.

4. Συμεωνίδης, ό.π., σ. 109 κεξ.

5. Συμεωνίδης, ό.π., σ. 64 κεξ. και σημ. 5.

κλπ., *fh>fk* (ευχαριστώ>φκαριστώ κλπ.) και όχι σε μεσοφωνηεντική θέση, όπως στη λ. *τράχανον*.

δ) η άποψη του Καραποτόσογλου ο οποίος συνδέει το τσάκανο με το τσάχαλο προϋποθέτει αφ' ενός δύο ήχους *tsak* και *tsah* για το ίδιο πράγμα, δηλ. το σπάσιμο του ξύλου, και αφ' ετέρου παραγωγική δύναμη στην κατάλ. -ανο, τέτοια που δε νομίζω να υπάρχει στα ΝΕ¹.

Τέλος δε νομίζω πιθανή τη σύνδεση της λ. τσάκνο με τον τύπο *κάγκα-λα* του Μπόγκα εξαιτίας των φωνητικών δυσκολιών που παρουσιάζει.

Για τους παραπάνω λόγους πιστεύω, πως η ετυμολογία του ΚΝΕ τσάκνο πρέπει να αναζητηθεί αλλού. Κατά τη γνώμη μου πρέπει να αποδοθεί στον τύπο τσάκνιο «το ξηρό φρύγανο, το χλαδάκι» που μαρτυρείται στη Θεσπρωτία² με αποβολή του άτονου *i*. Τέλος η λ. τσάκνιο, το πρέπει να αποδοθεί στο τουρκ. *zakim* (άλλος τύπος της λ. *zakim*) «η σπίθα, ο σπινθήρας»³, με τη σημασιολογική μετάβαση από «σπινθήρας» στο «αντικείμενο που ανάβει από σπίθα, το φρύγανο».

Περίπτωση να έχουμε αντίθετα το δανεισμό, από το ελλην. δηλ. τσάκνο στο τουρκ. *zakim* πρέπει να αποκλειστεί αφού τα ελληνικά δάνεια της Τουρκικής στη θέση του ελλην. *a* παρουσιάζουν τους τουρκ. φθόγγους *a* ή *e*⁴.

Η παραπάνω ετυμολόγηση του ΚΝΕ, τσάκνο από το τσάκνιο <τουρκ. *zakim* νομιμοποιεί τόσο τον τύπο τσάκνιο του Høeg με τροπή (χείλωση) του τουρκ. κλειστού φθόγγου *i*, ο οποίος κατέχει άλλωστε μια διάμεση σχέση μεταξύ των *i* και *u*, σε *u*⁵ όσο και τους τύπους τσάκανο (με αφομοίωση: *a-i>a-a*) και *τchiάκανο* λόγω του τουρκ. φθόγγου *ç* (= *tʃ*)⁶.

τσάμπουρο, το «ο σκελετός του βότρυος, ό,τι απομένει μετά την αφαίρεση των ραγών του σταφυλιού».

Η λ. προέρχεται από τον τύπο τσάμπουρο, το⁷ με ανάπτυξη αλόγου ερ-

1. Βλ. παραπάνω, σ. 115, σημ. 2.

2. Μπόγκας 2, σ. 190.

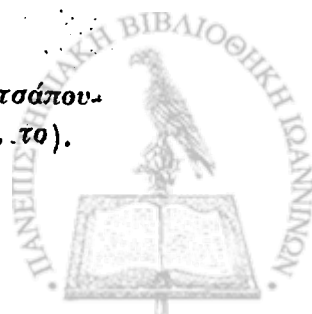
3. Steuerwald, σ. 164, στο λ. *zakim*.

4. Βλ. Char. Symeonidis, *Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im Türkischen*, Amsterdam 1982, σελ. 43 κεξ., έργο στο οποίο δεν περιλαμβάνεται σχετικό δάνειο της Τουρκικής από τα Ελληνικά.

5. Κατά τον Συμεωνίδη (Χαρ. Συμεωνίδη, «Χείλωση στη Μεσαιωνική και τη Νέα Ελληνική» *Βυζαντινά* 4 [1972], σ. 246) «...εκτός από τα χειλικά σύμφωνα ασκούν σημαντική επίδραση στην ποιότητα των γειτονικών φωνηέντων και άλλα σύμφωνα, ιδίως ...το έρρινο *u*, τα ουρανικά *κ*, *γ*, και λιγότερο τα...».

6. Βλ. παραπάνω, σ. 116, σημ. 1.

7. Πβ. το στίχο του δημοτικού τραγουδιού: «εσύ 'σαι το σταφύλι κι εγώ το τσάμπουρο» (Β. Σκουβαρά, *Τα δυσετυμολόγητα*, Ζαγορά 1954, σ. 36, στο λ. *ατσάγγαν, το*).

ρίνου κοντά στο άηχο στιγμικό p^1 κι αυτό από το σερβοκρ. *čāpūr* «στέλεχος, κοτσάνι ενός κομμένου νεαρού δέντρου»² (<σλαβ. *čerp* «η οινάς, η αμπελίσ, το κούρβουλο» + τη σλαβ. κατάλ. *-ur*)³. Πβ. επίσης τα βουλγ. *čep* «ο κλάδος», *čepka*, «ο βόρτυς», *čepor* «ο κλάδος», τα σερβοκρ. *čēpūr*, *čāporak* «ό,τι και το *čāpur*», τα μικρορωσ. *čeparatji* «διπκλαδισμένος», *čepery* «η διχάλα» κλπ.⁴ και αρχ. σλαβ., *čeporъ* «κλάδος, κοτσάνι», *čepurije*, *čepurats* «οζώδης, πλήρης όζων»⁵.

Η λ. τσάμπουρο συναντιέται επίσης με τους τύπους τσαμπούρι, το και τσάβ(ου)ρα, η. Ο υποκορ. τύπος τσαμπούρι, το με τη σημασία «τσαμπί» (Κάρπ.-Θάσος)⁶ και «μικρό τσάμπουρο» (Ήπ.)⁷ προέρχεται από το τσάμπουρο κατά τα ζεύγη: άλευρο-αλεύρι, βότανο-βοτάνι, δέντρο-δεντρί, δρέπανο-δρεπάνι κλπ.⁸ Από την ελλην. λ. και το αλβ. *tsambūr* «βότρυς με λιγοστά σταφύλια»⁹. Ο τύπος τσάβ'ρα, η (Θάσος) από τον τύπο τσαμπούρι + τη μεγεθ. κατάλ. *-a*¹⁰.

Τέλος, δε θα ήταν, κατά τη γνώμη μου, σωστό να παραβλέψουμε τα παραπάνω συγγενή, σημασιολογικά και φωνητικά, λήμματα των σλαβικών γλωσσών και να αποδώσουμε τη λ. τσάμπουρο σε ελλην. σύνθεση των λ. τσαμπί «βότρυς» και ουρά με αρχική σημασία «το κοτσάνι, ο μίσχος του σταφυλιού» και έπειτα «όλο το ξυλώδες μέρος του βότρυος, ό,τι απομένει

1. Πβ. και Φ. Κουκουλέ, «Περί αναπτύξεως ερρίνου εν τη νεωτέρα Ελληνική» Αθηνά 49 (1939), σ. 79-143 και ιδιαίτερα στις σ. 122-137, όπου τα πολυάρθμα παραδείγματα αναπτύξεως ερρίνου κοντά στο π.

2. Berneker, σ. 143· M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, τόμ. 3 (1958), Heidelberg, σ. 347.

3. Fr. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, 2. Band: *Stammbildungslehre*, Heidelberg 1926, σ. 93.

4. Η παραγωγή των σλαβ. λέξεων από το ταυτόσημο ιταλ. *cerro* «στέλεχος, κορμός, πρέμνον» είναι κατά τον Berneker (ό.π.) απίθανη εξαιτίας της μεγάλης διάδοσης της λ. στις σλαβικές γλώσσες.

5. Miklosich, σ. 32. Παρά τη φωνητική ομοιότητα των σλαβ. *čepor*, *čepur*, *čeporū* κλπ. με το ΚΝΕ τσίπουρο είναι απίθανη, κατά τη γνώμη μου, η συσχέτισή τους και για λόγους σημασιολογικούς, αλλά και για φωνητικούς λόγους, αφού η τροπή του τονισμένου *e* σε *i* δεν είναι δυνατή (βλ. Ν. Ανδριώτη, «Φωνητικά των βορείων ιδιωμάτων της νέας Ελληνικής» Αθηνά 45 [1933], σ. 252-261 και Στ. Μάνεση, «Αντικωφωτικά φαινόμενα βορείων ιδιωμάτων» *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 11 [1966-67], σ. 3-66).

6. Μηνά, *Μεγέθυνση*, σ. 134.

7. Μπόγκας, 1, σ. 397.

8. Χατζιδάκη, *MNE* 2, σ. 172 κεξ. και 187 κεξ.

9. Βλ. Meyer, *EW alb. Spr.*, σ. 439, ο οποίος σχετίζει την αλβ. λ. με τα ελλην. τσάμπα, τσαμπί, τσάμπουρον και όλα με το ιταλ. *zampa* «πόδι ζώου». Την ίδια συσχέτιση του μεσν. τζαμπί «βότρυς» με την ιταλ. *zampa* κάνει και ο Du Cange (Gr., 1561), την οποία δέχεται και ο Ανδριώτης (Ετυμ. λεξ., στη λ. τσαμπί), συσχέτιση που για σημασιολογικούς λόγους είναι, κατά τη γνώμη μου, απίθανη.

10. Βλ. Μηνά, ό.π.

μετά το ξερώγιασμα», μολονότι υπάρχουν στην Ελληνική παραδείγματα συνθέτων με β' συνθετικό τη λ. ουρά (πβ. κούτσουρο <*κόψ-ουρον, μελανούρικμελάνουρος<μέλαινα ουρά κλπ.). Στην περίπτωση αυτή το μεσν. *τζάμπουρον (δε μαρτυρείται ούτε στον Du Cange ούτε στο Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods του Sophocles, ενώ ο τύπος τσαμπί μαρτυρείται στον Du Cange), θα έπρεπε να είχε αποτελέσει την αρχική λ. απ' όπου τα σλαβ. δάνεια όχι μόνο των νοτιοσλαβικών, αλλά και των ανατολικοσλαβικών γλωσσών, πράγμα απίθανο.

τσιπούρα, η «είδος ψαριού, ο ακανθοπτερύγιος ιχθύς χρύσοφρυς ο επίχρυσος».

Η πρώτη προσπάθεια ετυμολόγησης της λ. οφείλεται στον Μ. Φιλήντα¹ ο οποίος κάνοντας λόγο για την προέλευση του ΝΕ φθόγγου τσ, εκτός των άλλων πηγών, αναφέρει την προέλευση του ΝΕ τσ από σ. Ανάμεσα στα σχετικά παραδείγματα αναφέρει και την περίπτωση της λ. τσιπούρα, λ. η οποία προέρχεται από το ίππουρος «είδος ψαριού» η ιπιούρα, της ιπιούρας>σιπούρα «με συνεπαρμό του τελικού -ς του άρθρου» απ' όπου με τροπή του σ σε τσ έχουμε τον τύπο τσιπούρα.

Αργότερα ο Μπούτουρας² σε εργασία του για τους ιδιωματισμούς που εισήλθαν στην ΚΝΕ παραθέτει, στο κεφ. «Λέξεις της Κοινής έχουσαι τον ιδιωματικόν φθόγγον τσ», και το παράδ. τσιπούρα=ίππουρις -*σιπούρα.

Ο Ανδριώτης³, «νοικοκυρεύοντας» περισσότερο τα πράγματα, αποδίδει τη λ. στο μεσν. τσιπούρα κι αυτό στο ίππουρα, θηλ. του ΑΕ ίππ-ουρος «είδος ψαριού». Το τσ από το αρχαίο -ς της συνεκφοράς της ιπιούρας.

Η λ. που από τον Δημητράκου⁴ αναφέρεται ως «δημοτική», συναντιέται στον Du Cange (Gr., στ. 1571) με τον τύπο τζιπούρες «Piscium species», έτσι όπως απαντά στο «Οδοιπορικόν» του Θεοδοσίου Ζυγομαλά (τέλη του 16. αι.).

Οι παραπάνω ετυμολογίες δεν είναι τόσο ισχυρές, κατά τη γνώμη μου, αφού προσκρούουν σε σημασιολογικά, μορφολογικά και φωνητικά εμπόδια.

Έτσι το ΑΕ επίθ. ίππ-ουρος, -ον έχει τις σημασίες «ο ουράν έχων ίππου || θαλάσσιός τις ιχθύς || είδος εντόμου» (LSJ). Ας σημειωθεί ότι ο Οππιανός (Αλιευτικά 1.184 και 4.404) «καταλέγει τον ιχθύν τούτον εν τοις κητώδεσιν». Από τα παραπάνω εξάγεται ότι οι αρχαίοι Έλληνες με τη λ. ίππουρος εδήλωναν κάποιο μεγάλο ψάρι. Εξάλλου ποιος θα ήταν ο λό-

1. Μ. Φιλήντα, «Γλωσσολογικά», εφ. Ο Νουμάς της 7. Ιανουαρίου 1907, σ. 2.

2. Αθ. Μπούτουρα, «Στοιχεία μεταδοθέντα εκ των νεοελληνικών ιδιωμάτων εις την νεοελληνικήν κοινήν». Απόσπασμα εκ του Α' τόμου της Αγογγής, εν Αθήναις 1915, σ. 3.

3. Ανδριώτη, Ετυμ. λεξ., στη λ.

4. Δημητράκου, Λεξ., στη λ.

γος ώστε η ΚΝΕ τσιπούρα να ονομαστεί ίππουρος, δηλ. «ομοιάζουσα με ουράν αλόγου»;

Ο τύπος ιππούρα θηλ. του επίθ. ο, η ίππουρος, το ίππουρον, τον οποίο επικαλούνται οι παραπάνω ερμηνείες δε μαρτυρείται. Το ΑΕ επίθ. είναι δικατάληκτο γι' αυτό και η φαινομενική ασυμφωνία γένους του λατ. ονόματος ιχθύος *Coryphaena hippurus*, όπου το *hippurus* είναι μεταφορά στα Λατινικά του θηλ. επιθέτου η ίππουρος. Χωρίς αμφιβολία ο τύπος *ιππούρα θα μπορούσε να υπάρξει και να αναχθεί στην εποχή της ελληνιστικής Κοινής, εποχή κατά την οποία το γένος γίνεται ο καθοριστικός παράγοντας για την κλίση των ονοματικών τύπων. Για να αποφευχθεί λοιπόν η σύγχυση του αρσενικού και του θηλυκού γένους που δηλώνονταν με την κατάλ. -ος, τα δικατάληκτα σε -ος, -ον μετασχηματίζονται σε τρικατάληκτα, αφού, εκτός αυτού, το -ς αποτελούσε μορφολογικό χαρακτηριστικό για το αρσ. γένος στην ονομ. ενικού¹. Έτσι από περιπτώσεις επιθέτων δικατάληκτων σε -ος που σχηματίζονταν και ως τρικατάληκτα, όπως π.χ. ο αιθέριος, η αιθερία ή η αιθέριος - ο αίτιος, η αιτία ή η αίτιος - ο αιώνιος, η αιωνία ή η αιώνιος - ο ακούσιος, η ακουσία ή η ακούσιος κλπ., μετασχηματίστηκε το δικατάληκτο επίθ. -ος, -ον σε τρικατάληκτο -ος, -α, -ον.

Εκτός αυτού η λ. *ιππούρα, ως επίθετο αρχικά, έπρεπε να λειτουργεί ως επιθετ. προσδιορισμός ουσιαστικού, κατά παράλειψη του οποίου το επίθ. *ιππούρα ουσιαστικοποιήθηκε (πβ. ποντικός μυς, απ' όπου ποντικός, γραμματική τέχνη, απ' όπου γραμματική κλπ.). Και δεν μπόρεσα να βρω στην ΑΕ και τη μεταγενέστερη Ελληνική λ. ταυτόσημη της λ. ιχθύς θηλυκού γένους, η οποία θα δεχόταν τον τύπο *ιππούρα ως επιθετικό προσδιορισμό.

Από φωνητική άποψη εξετάζοντας την περίπτωση πρέπει να τονίσουμε πως μια από τις πηγές του ΝΕ φθόγγου τσ είναι από τροπή του ΑΕ φθόγγου σ ή σσ ή του ξένου s, όπως αναφέρει ο Ανδριώτης². Στην περίπτωση όμως της λ. *ιππούρα από τη γεν. της ιππούρας > της σιππούρας > τσιππούρα έχουμε τροπή του σ σε τσ όχι μιας ΑΕ λέξης, αλλά ενός μεταγενέστερου τύπου, όπως είπαμε προηγουμένως.

1. Για τον ίδιο λόγο και άλλα δικατάληκτα της ΑΕ μετασχηματίζονται κατά την περίοδο της ελληνιστικής Κοινής σε τρικατάληκτα με τύπο θηλυκού σε -η, όπως π.χ. ισοτίμη, ανεπηρέαστη κλπ., προδρόμους των σημερινών προπαροξύτων ισοτίμη, ανεπηρέαστη κλπ. αντί των ΑΕ ισοτίμος, ανεπηρέαστος κλπ. Στην ίδια τάση για αποφυγή της σύγχυσης του γένους οφείλεται και ο μεταπλάσμος θηλυκών ουσιαστικών της ΑΕ σε -ος σε αρσενικά, όπως π.χ. η άμμος, η πλάτανος, η κέδρος, η βάτος κλπ. που μεταπλάστηκαν σε: ο άμμος, ο πλάτανος, ο κέδρος, ο βάτος κλπ.

2. Ανδριώτη, Ετυμ. λεξ., στο λ. τσ.

Για τους λόγους τους οποίους ανέφερα, θεωρώ απίθανη την προέλευση της λ. τσιπούρα από τη γεν. *της ιπιούρας.

Γι' αυτό θεωρώ πως η λ. είναι πιθανώς δάνειο από την Τουρκική, όπου *çirûga* «η χρύσοφρυς, η τσιπούρα»¹, λ. άγνωστης προέλευσης.

τσιπούρο, το και πληθ. **τσιπούρα, τα**: «τα στέμφυλα, τα αποπύσματα των σταφυλιών || το εκ των στεμφύλων οينوπνευματώδες απόσταγμα».

Η λ. που εμφανίζεται και κατά τον Μεσαίωνα με τον τύπο τσίπουρον, σχετίζεται από τον M. Vasmer² με το τουρκοταταρικό *səpge*, άποψη την οποία δέχεται με επιφύλαξη και ο Ανδριώτης³.

Ο Μπούτουρας⁴ παράγει τη λ., την οποία ορθογραφεί ως τσίηπουρον, από τον τύπο *σήη-ουρον τύπο υποθετικό αγνώστου προελεύσεως και σημασιολογικής φορτίσεως, από τον οποίο με τροπή του *s-* σε *ts-* προήλθε το KNE τσίηπουρο. Η προέλευση όμως του *ts* από *s* προϋποθέτει ΑΕ σ⁵. Εκτός αυτού δεν υπάρχει στα ΝΕ παραγωγική κατάλ. -ουρο(ν) οι δε απολήξεις KNE λέξεων σε -ουρο(ν) οφείλονται σε άλλη αιτία⁶.

Κατά τη γνώμη μου η λ. είναι αλβ. αρχής και προέρχεται από την αλβ. λ. *tsipurë* «το στέμφυλον»⁷ κι αυτή από το αλβ. *çipë* (και *çipë-a* με το οριστικό άρθρο) «η λεπτή μεμβράνη, ο φλοιός, το κάλυμμα»⁸ με την προσθήκη της αλβ. κατάλ. -ur(ë) (και με τον τύπο -ulë)⁹. Η αλβ. λ. *çipë* από το σερβοκρ. *čip* «λεπτός, ντελικάτος, ελαφρύς»· πβ. και βουλγ. *čipa* «το δέρμα, το επικάλυμμα»¹⁰, όπως και τα αρομ. *çipă* «λεπτός πέπλος», *çi-ră* «είδος άσπρου μαντιλιού με το οποίο οι γέροντες του Gramosteni περιβάλλουν το κάλυμμα της κεφαλής» και *Čip*, -ă «παρατσούκλι που δίνεται

1. Steuerwald, σ. 187.

2. Βλ. Festschrift für Paul Kretschmer, σ. 277.

3. Ανδριώτης, *Ετυμ. λεξ.*, στη λ. τσίπουρο.

4. Αθ. Μπούτουρας, «Στοιχεία μεταδοθέντα εκ των νεοελληνικών ιδιωμάτων εις την νεοελληνικήν κοινήν». Απόσπασμα εκ του Α' τόμου της *Αγωγής*, εν Αθήναις 1915, σ. 4.

5. Βλ. Ανδριώτης, *Ετυμ. λεξ.*, στο λ. τσ.

6. Έτσι π.χ. *άλμπουρο* (<βεν. *alburo*), *κάτουρο* (<κατουρώ υποχωρητικά), *κούτσουρο* (<*κόη-ουρον), *πίτουρον* (<πίτυρον), *τσύνουρο* (<μτγν. *κύναρος*), *φλάμπουρο* (<φλάμπουλον ανομοιωτικά) κλπ. Βλ. επίσης και την κριτική στην παραπάνω εργασία του Μπούτουρα από τον Σ. Ψάλτη, «Η περί της αναμίξεως ιδιωματικών στοιχείων εν τη κοινή θεωρία» στον 28. (1916) τόμο του περιοδ. *Αθηνά* (σ. 183-193) και ιδιαίτερα στις σ. 190-191.

7. Meyer, *EW alb. Spr.*, σ. 441.

8. Γκίνης, σ. 68· Meyer, *ό.π.*

9. M. Camaj, *Albanische Wortbildung*, Wiesbaden 1966, σ. 116. Πβ. και S. Pușcariu, *Die rumänischen Deminutivsuffixe*, Rumänisches Seminar zu Leipzig, τόμ. 8 (1902), σ. 180-181.

10. Meyer, *ό.π.*· Miklosich, σ. 29.

στους Αρομούνους του Gramostenin¹ καθώς επίσης και το KNE τσίπα, η «υμένας»².

Η σημασιολογική μετάβαση από τη σημασία «λεπτός» του σερβοκρ. *čip*, στη σημασία «λεπτή μεμβράνη φλοιός» του αλβ. *čipë-a* και «στέμφυλο, φλούδα του σταφυλιού που μένει μετά το πάτημα του σταφυλιού» του επίσης αλβ. *tsipurë*³.

Στην Ελληνική από τη σημασία της λ. τσίπουρο «το στέμφυλο» και η σημασία «το οινοπνευματώδες απόσταγμα των στεμφύλων, το ρακί».

Από τη λ. τσίπουρο και τη δηλωτική περιεχομένου κατάλ -εά προέρχεται η λ. τσιπουρεά «αι πατηθείσαι σταφυλαί» (Κεφαλ.)⁴.

Πβ. και τα αρομ. *čipur* (πληθ. *čipure*) «το στέμφυλον» και *čipurā* (πληθ. *čipure*) «το ίδιο» λέξεις που κατά τον Parahagi⁵ ανάγονται στο ελλην. τσίπουρο.

ψώνιο, το «ό,τι αγοράζει κανείς || ειρων. για γυναίκα που δέχεται εύκολα να συνάψει ερωτικές σχέσεις || ειρων. για χαρακτηρισμό ανθρώπου διανοητικά καθυστερημένου».

Η λ. κατά τον Kalitsunakis⁶, του οποίου την άποψη επαναλαμβάνει ο Ανδριώτης⁷, οφείλεται σε συμφυρμό του ουσ. *όψον*, το «το έδεσμα, η τροφή || το προσφάγι || το καρύκευμα || τα πολυτελή εδέσματα || ο ιχθύς || ο τόπος όπου πωλούνται τα προς το ζην αναγκαία φαγητά και ιδιαίτερα οι ιχθύες, τα ιχθυοπωλεία» και του ρήματος *ωνούμαι* απ' όπου το μετγν. *οψώνιον* «το ψώνι, η δι' αγοράς προμήθεια τροφίμων || ο μισθός που δινόταν σε αξιωματικούς και οπλίτες». Την ίδια παραγωγή υπονοεί και το λεξικό του Δημητράκου⁸, όπου στο λ. *οψώνιον* παρατίθενται σε παρένθεση οι λ. *όψον*, *ωνούμαι*.

1. Parahagi, σ. 1222, 441.

2. Στο λεξικό του Ανδριώτη η KNE λ. τσίπα "υμένας" αποδίδεται στο μεσν. τσίπα "πέπλος, τσεμπέρι", λ. η οποία σχετίζεται με το Ησυχιανό *σίφα* χόρια, δηλ. "έδεσμα παρασκευαζόμενον εξ υμένων εντέρων ή εντοσθίων πληρουμένων δια γάλακτος και μέλιτος" (LSJ).

Η λ. πρέπει μάλλον να θεωρηθεί βαλκανική και η αρχή της να αναζητηθεί σε μια από τις παραπάνω γλώσσες.

3. Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στην Ελληνική όπου τσίπουρο (και ιδιαίτερα τσίπουρα) είναι τόσο τα στέμφυλα όσο και το οινοπνευματώδες απόσταγμα, η Αλβανική για τη β' σημασία χρησιμοποιεί την τουρκ. αρχής λ. *raki-a* (πβ. και KNE ρακί).

4. Βλ. Αθηνά 6 (1894), σ. 18.

5. Parahagi, σ. 1222, 1223.

6. J. Kalitsunakis στη *Festschrift für P. Kretschmer*, σ. 105 κεξ.

7. Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ.*, στίς λ.

8. Δημητράκου, *Λεξ.*, στη λ. *οψώνιον*

Όπως είναι γνωστό ο συμφυρμός¹ είναι ένας γλωσσικός ψυχολογικός νόμος κατά τον οποίο δύο γλωσσικά στοιχεία ταυτόσημα ή σχεδόν ταυτόσημα (τύποι, συντάξεις κλπ.) αναμιγνύονται σε ένα είδος συνθέσεως και από την ανάμιξη αυτή προκύπτει ένα νέο στοιχείο που αποτελείται από χαρακτηριστικά των δύο αρχικών.

Και τούτο γίνεται, γιατί, όταν πρόκειται να εκφραστεί μια έννοια, έρχονται ταυτόχρονα στη συνείδηση δύο ταυτόσημες λέξεις ή εκφράσεις με αποτέλεσμα καμία από τις δύο να μην υπερισχύει, αλλά προκύπτει ένας νέος τύπος ή έκφραση που έχει στοιχεία και από τους δύο ταυτόσημους τύπους ή εκφράσεις.

Έτσι δύο λέξεις σημασιολογικά παραπλήσιες συμφύρονται μεταξύ τους και αποτέλεσμα αυτού του συμφυρμού είναι η γένεση μιας άλλης ερμαφρόδιτης «σύνθετης» λέξης: π.χ.

α) ονοματικοί συμφυρμοί.

αθάλια: (α)θάσια + μύγδαλα, γδυμνός: γδύνω + γυμνός, κερόπολι: κερί + πρόπολι(ς), λογόμπλα: αλογόμνια + μούλα, μεψάδια: μέψις + ψεγάδια, μνημούρι: μνήμα + *memorium*, νέφαλα: νεφέλη + σύννεφα, όφιενδρα: όφιος + έχενδρα, όφιος: όφιος + σκορπίος, χαρραγή: χαρραγή + αυγή, ψευδάδι: ψεύδη + ψεγάδι, φείρα: φύλλα + φθειρ κλπ.,

β) ρηματικοί συμφυρμοί:

αρχερίζω: αρχή + χειρίζω (κντί εγχειρώ) βαρjεστώ: βαριούμαι + βαγεστώ, πετυλαχαίνω: πετυχαίνω + λαχαίνω, σεινάζω: σείω + τινάζω, στρωνιάζομαι: στρώνομαι + θρονιάζομαι, σφантаλώνω: σφαλίζω + μανταλώνω, φαηρεύκω: φαγητό + μαγειρεύω κλπ.

γ) αντωνυμικοί συμφυρμοί:

πίνος: ποιος + τίνος κλπ.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω παραδείγματα συμφυρμού, συμφύρονται λέξεις περίπου ταυτόσημες και, σχεδόν σ' όλες τις περιπτώσεις, λέξεις της ίδιας γραμματικής κατηγορίας².

Οι λ. όμως ψώνι και ψώνιο έχουν το μειονέκτημα να παρουσιάζονται ως αποτέλεσμα συμφυρμού ενός ουο. (όψον, το) και ενός ρήματος (ωνούμαι) πράγμα το οποίο είναι παράταιρο σύμφωνα με όσα λέχθηκαν παραπάνω κατά την ανάλυση του ψυχολογικού νόμου του συμφυρμού.

1. Βλ. Γ. Χατζιδάκη, «Περί συμφυρτών σχηματισμών» Αθηνά 6 (1894), 143 κεξ. του ίδιου, «Κοσσυλλμάτια» Αθηνά 8 (1895), 143-144· του ίδιου, ΜΝΕ 1, σ. 317 κεξ.

2. Έχουμε δηλ. συμφυρμούς ονοματικών στοιχείων (ουσ. + ουσ. ή επίθ. + επίθ. ή επιθετ. προσδιορισμό + ουσ.) ρημάτων ή αντωνυμιών. Εξάιρεση αποτελούν οι περιπτώσεις των συμφυρμικών αποτελεσμάτων: αρχερίζω (αρχή + χειρίζω), γδυμνός (γδύνω + γυμνός), φαηρεύκω (φαγητό + μαγειρεύω). Από αυτά τα δύο πρώτα μπορούν να αποδοθούν σε συμφυρμό των αρχίζω + χειρίζω και γδυτός + γυμνός και μόνο η περίπτωση του ρήματος φαηρεύκω φαίνεται ότι συμφύρει ανόμοιες γραμματικές κατηγορίες.

Για τους παραπάνω λόγους νομίζω πως η ετυμολογική αρχή της λ. πρέπει να αναζητηθεί αλλού.

Είναι γνωστό πως ήδη από την περίοδο της ΑΕ με την κατάλ. -ιον σχηματίζονται μεταρρηματικά ουσιαστικά, όπως π.χ. ενοικιάζω - ενοίκιον, καταφεύγω-καταφύγιον, κυνηγώ-κυνήγιον, μαρτυρώ-μαρτύριον κλπ., σχηματισμός ο οποίος αναλογικά εξακολούθησε να πλουτίζει την ελληνική γλώσσα από τους μεταγενέστερους χρόνους κεξ.¹ Έτσι έχουμε: αγαναχτώ-αγανάχτιο, αναγορεύω-αναγόριο, αποκουμπώ-αποκούμπι, γελώ-γέλιο, γηρο-βοσκώ-γηροβόσκιον (Ιμπέριος και Μαργαρώνα, 237), γηροκομώ - γηροκόμιο, δροσίζω-δρόσι, εξαγοράζω-ξαγόριο, ζητώ-ζήτι (Θράκη), ξυγιάζω-ζύγι, καταντώ-κατάντιο, κολυμβώ-κολύμπι, μουσκεύω-μούσκιο, παρακαλώ-παρακάλιο, πυρώνω-πύρι, συγυρίζω-συγύριο, συγχωρώ-συχώριο κλπ.²

Σύμφωνα με τα παραπάνω νομίζω πως σχηματίστηκε και το ΚΝΕ ψώνι(ο), λ. η οποία πρέπει να θεωρηθεί μεταρρηματικό ουσιαστικό από το ΑΕ ρ. οψωνέω «αγοράζω τα προς τροφήν αναγκαία» που συναντιέται στον Αριστοφάνη (5. αι. π.Χ.)³. Από το ρ. οψωνέω⁴ και την παραγωγική κατάλ. -ιον έχουμε το μεταρρ. ουσ. οψώνιον, το «ζωοτροφία ή χρήματα προς αγοράν αυτών || ζωοτροφία και μισθός στρατεύματος», λ., που κατά το λεξικό *LSJ* συναντιέται με την α' σημασία «πρώτον παρά Μενάνδρω» (300 π.Χ.). Από τον τύπο οψώνιον με αφαίρεση του αρχικού προτονικού ο- έχουμε τον τύπο ψώνι(ο)⁵.

1. Γ. Χατζιδάκη, *Γλωσσολογικά έρευναι*, τόμ. 1, εν Αθήναις 1980 (έκδ. της Ακαδ. Αθηνών), σ. 314-315.

2. Γ. Χατζιδάκη, ό.π. του ίδιου, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, εν Αθήναις 1972², σ. 370-371· Γ. Κουρμούλη, *Αντίστροφον Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, Αθήναι 1967, σ. 225.

3. *LSJ*, στη λ.

4. Το ρ. ψωνίζω είναι μεσν. και σχηματίστηκε από το ρ. οψωνέω και ιδιαίτερα από τον άορ. ωψώνησα, τύπος που φωνητικά συνέπεσε με τους αορ. σε -ισα των ρημάτων σε -ίζω. Έτσι αναλογικά προς τα ενόμισα-νομίζω, εκάθισα-καθίζω κλπ. λέχθηκε και ωψώνησα-(ο)ψωνίζω.

5. Η λ. ψώνι(ο) δε θα μπορούσε να αποδοθεί σε υποκορ. τύπο του ΑΕ όφον, το με την επαυξημένη υποκορ. κατάλ. -όνιον, γιατί στην εποχή που μαρτυρείται η λ. οψώνιον δεν είχε γνωρίσει μεγάλη επίδοση η κατάλ. -ιον. Εκτός αυτού ο τύπος οψώνιον ως υποκοριστικός θα απαιτούσε μια επαυξημένη κατάλ. -όνιον (από υποκορ. σε -ιον ουσιαστικά με απόληξη θέματος σε -ον- ή -ών-, όπως είναι: ουσιαστ. τριτόκλιτα αρσ. οξύτονα σε -ών, -ώνος: χιτών, -ώνος κλπ./ παροξύτονα σε -ών, -ώνος: κώδων, -ωνος, σάπων, -ωνος κλπ./παροξύτονα σε -ών, -ώνος: άξων, -ονος, βραχίων -ονος κλπ./θηλυκά οξύτονα σε -ών, -όνος: αηδών, -όνος κλπ., δευτερόκλιτα, όπως έγγονος κλπ. και πρωτόκλιτα, όπως: ακόνη, βελόνη κλπ.), επαυξημένη κατάλ. που πρέπει χρονικά να ακολουθήσε την επίδοση της υποκορ. κατάλ. -ιον κατά τους μεταγενέστερους χρόνους, ενώ, όπως είπαμε, ο τύπος οψώνιον μαρτυρείται από το 300 π.Χ. Εξάλλου, ενώ με τις άλλες επαυξημένες υποκορ. καταλήξεις -άδιον, -άφιον, -ίδιον, -άκιον κλπ. σχηματίζεται πλήθος υποκοριστικών, με την επαυξημένη υποκορ. κατάλ. -όνι(ον) είναι λιγοστοί οι σχηματισμοί: γλαρ-όνι (<γλάρος), ψαρ-όνι (<ψάρος <ΑΕ ψάρ) και πιθανώς η λ. τριζ-όνι (<τρίζω).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Ανδριώτη, *Ετυμ. λεξ.* : Ν. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1983³.
- Bernrker : Er. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, erster Band, A-L, Heidelberg 1924².
- Χατζιδάκη, *MNE* : Γ. Χατζιδάκη, *Μεσαιωνικά και νέα ελληνικά*, 1-2, Αθήναι 1905-1907.
- Δημητράκου, *Λεξ.* : Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*, τόμ. 1-9, Αθήναι 1933-1950.
- HX : Ηπειρωτικά Χρονικά, περιοδικό.
- Γκίνης : Ν. Γκίνη, *Λεξικό αλβανο-ελληνικό*, Τίρανα 1971.
- ΙΑΝΕ : *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας Ελληνικής της τε κοινώς ομιλουμένης και των ιδιωμάτων*, έκδ. Ακαδημίας Αθηνών (Α-γλωσσωτός).
- Κατσάνης : Ν. Κατσάνη, *Ελληνικές επιδράσεις στα κουτσοβλάχικα*, Θεσσαλονίκη 1977.
- Κριαρά, *Λεξ.* : Εμμ., Κριαρά *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημώδους γραμματείας*, τόμ. 1-10 (1968-1988).
- Μηνά, *Μεγέθυνση* : Κ. Μηνά, *Μορφολογία της μεγεθύνσεως στην ελληνική γλώσσα*, Ιωάννινα 1978.
- Meyer, *EW alb. Spr.* : G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg 1891.
- Meyer, *NS* : G. Meyer, *Neugriechische Studien I-IV*, Wien 1894-1895.

- Meyer-Lübke : W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1968.
- Miklosich : Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Amsterdam 1970.
- Μπόγκας : Ευ. Μπόγκας, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*, τόμ. 1-2, Ιωάννινα 1964-66.
- Papahagi : T. Papahagi, *Dictionarul dialectului aromân, general si etimologic*, Bucuresti 1974².
- Steuerwald : K. Steuerwald, *Türkisch-Deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden 1972.

